

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра моніторингу довкілля та природокористування

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор
з науково-педагогічної роботи
Пантелеймонов А. В.

2020 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ТЕОРІЯ ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ перший / бакалавр _____
галузь знань _____ 10 Природничі науки _____
(шифр і назва)
спеціальність _____ 101 «Екологія» _____
(шифр і назва)
освітня програма _____ Заповідна справа _____
(шифр і назва)
спеціалізація _____ _____
(шифр і назва)
вид дисципліни _____ обов'язкова _____
(обов'язкова / за вибором)
факультет _____ навчально-науковий інститут екології _____

2020 / 2021 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою ННІ екології
“31” серпня 2020 року, протокол № 10

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Максименко Н. В., д.геогр.н., професор, завідувач кафедри моніторингу довкілля та природокористування

Програму схвалено на засіданні кафедри моніторингу довкілля та природокористування
Протокол № 14 від “31” серпня 2020 року

Завідувач кафедри моніторингу довкілля та природокористування

 Максименко Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньої (професійної/наукової) програми (керівником
проектної групи) __ «Заповідна справа» (бакалавр) __
назва освітньої програми

Гарант освітньої програми першого рівня «Заповідна справа» (бакалавр)

 Гололобова О. О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією ННІ екології
Протокол від “31” серпня 2020 року, протокол № 10

Голова методичної комісії ННІ екології

 Максименко Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Теорія заповідної справи» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра
(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності (напрямку) 101 «Екологія»

Освітньої програми «Екологія»

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

теоретична і методична підготовка студентів у галузі природно-заповідної справи, які зможуть при необхідності працювати в установах природно-заповідного фонду України – природних і біосферних заповідниках та національних природних парках, застосування ними знань для проведення наукових досліджень, організації ведення екологічно збалансованого господарювання і користування природними ресурсами у межах територій, що увійдуть у склад екологічної мережі України та ефективного екологічного контролю за станом природно-заповідних об'єктів.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

- ознайомитись з теоретичними основами природно-заповідної справи та міждисциплінарним об'єктом, предметом і завданнями її вивчення, місцем в структурі охорони природи;
- вивчити структуру природно-заповідного фонду України, його динаміку у XX-XXI століттях, особливості природно-географічного й адміністративно-територіального розподілу у межах держави;
- ознайомитись з особливостями природи, головними об'єктами охорони та проблемами і перспективами функціонування природних і біосферних заповідників, національних природних парків України;
- отримати знання про статус і завдання, структуру території та вимоги охоронного режиму територій і об'єктів природно-заповідного фонду України та організаційно-правовими засадами їх функціонування;
- засвоїти історію розвитку наукових досліджень у заповідниках України, зміст і методи наукових досліджень за “Програмою Літопису природи для заповідників і національних природних парків”, структуру і напрями географічних досліджень на природно-заповідних територіях;
- здобути знання про біологічні і географічні аспекти оптимізації територій заповідних об'єктів та їх мережі, структуру і складові елементи екологічної мережі України та організаційно-правові й наукові підстави її формування;
- ознайомитись з основними напрямками міжнародної співпраці у галузі заповідної справи, головними міжнародними природоохоронними конвенціями і угодами, класифікацією природоохоронних територій МСОП, географією і особливостями формування міждержавних транскордонних природоохоронних територій України.

1.3. Кількість кредитів – 3

1.4. Загальна кількість годин – 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2	
Семестр	
3	
Лекції	
32	
Практичні, семінарські заняття	
16	
Лабораторні заняття	
-	-
Самостійна робота	
42	
Індивідуальні завдання	

1.6. Заплановані результати навчання

Студенти мають набути таких компетентностей:

- Знання та розуміння предметної області та професійної діяльності у заповідній справі;
- Здатність проведення досліджень на об'єктах ПЗФ на відповідному рівні;
- Сучасні уявлення про організацію системи об'єктів природно-заповідного фонду України, країн Європи, Світу;
- Здатність до самостійного та творчого підходу до збереження природного навколишнього середовища
- Знання принципів формування систем екологічного менеджменту в заповідній справі.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Теоретичні основи природно-заповідної справи

Тема 1.1. Зміст, визначення та об'єкти заповідної справи

Об'єкт, предмет, основні поняття, завдання і методи вивчення, які використовуються у природно-заповідній справі, її міждисциплінарний характер. Біосферне значення природно-заповідних територій.

Тема 1.2. Науково-методологічні засади заповідної справи

Науково-історичні передумови розвитку заповідної справи. Методологічні концепції заповідної справи. Наукові засади заповідної справи

Тема 1.3. Міжнародна класифікація і регіональні особливості організації природно-заповідних територій

Категорії природно-заповідних територій МСОП (Міжнародний союз охорони природи). Міжнародна співпраця у заповідній справі. Регіональні і національні особливості заповідної справи. Міжнародні природоохоронні конвенції та угоди, „червоні” переліки видів. Конвенція про біологічне різноманіття, Конвенція про водно-болотні угіддя, Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин, Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення тощо.

Розділ 2. Природно-заповідна справа в Україні

Тема 2.1. Структура природно-заповідного фонду України.

Категорії природно-заповідного фонду України. Природні території й об'єкти (природний заповідник, біосферний заповідник, національний природний парк, регіональний ландшафтний парк, заказник, пам'ятка природи, заповідне урочище) та на штучно створені об'єкти (ботанічний сад, дендрологічний парк, зоологічний парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва).

Тема 2.2. Організаційно-правові засади ведення природно-заповідної справи.

Короткий огляд природоохоронного законодавства України (Закон “Про охорону навколишнього природного середовища”, Закон “Про природно-заповідний фонд”, Закон “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.”, Закон “Про екологічну мережу” тощо) та програмних документів, які визначають напрямки розвитку заповідної справи на сучасному етапі (“Програма “Заповідники”, Указ Президента України “Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій” тощо).

Структура управління у галузі охорони природи і природно-заповідної справи на національному, регіональному і місцевому рівнях. Адміністрації природно-заповідних установ, їхня структура і завдання.

Тема 2.3. Створення та проектування територій природно-заповідного фонду України.

Етапи створення територій природно-заповідного фонду. Процедура створення об'єктів природно-заповідного фонду. Створення системи транскордонних природоохоронних територій.

Тема 2.4. Екологічна мережа України.

Завдання і структурні елементи екомережі, принципи та етапи її формування. Основні елементи національної екологічної мережі загальнодержавного значення, ландшафтно-зональні засади її формування. Місце транскордонних природоохоронних територій в національній екомережі. Правові основи формування і розвитку екомережі (Закон “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.”, Генеральна схема планування території України, Закон “Про екологічну мережу”). Регіональні програми та робочі схеми формування екологічних мереж.

Тема 2.5. Наукові дослідження на природно-заповідних територіях. Програма “Літопису природи”

Історія організації наукових досліджень на природно-заповідних територіях. Структура досліджень за програмою “Літопису природи у заповідниках і національних парках України”. Диспропорції досліджень біотичного і географічного характеру. Особливості структури “ЛП” та наукових досліджень у природних і біосферних заповідниках і національних парках України залежно від їхнього географічного розташування, складу наукових відділів, відомчого підпорядкування тощо. Місце і значення БЗ, ПЗ і НПП в організації і проведенні екологічного моніторингу на національному і глобальному рівнях. Суть екологічного моніторингу, його структура і основні напрямки. Загальні методичні (у т.ч. географічні) засади організації мережі пунктів моніторингу, закладання пробних площ і профілів.

Тема 2.6. Структура та зонально-регіональні особливості природно-заповідного фонду України

Облік територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Загальна характеристика природно-заповідного фонду України. Зонально-регіональний огляд заповідників і національних природних парків України.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5		7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Теоретичні основи природно-заповідної справи												
Тема 1.1. Поняття і зміст навчальної дисципліни	10	2	1			7						
Тема 1.2. Науково-методологічні засади заповідної справи	10	2	1			7						
Тема 1.3. Міжнародна класифікація і регіональні особливості організації природно-заповідних територій	10	4	2			4						
<i>Разом за розділом 1</i>	30	8	4			18						
Розділ 2. Природно-заповідна справа в Україні												
Тема 2.1. Структура природно-заповідного фонду України.	10	4	2			4						
Тема 2.2. Організаційно-правові засади ведення природно-заповідної справи.	10	4	2			4						
Тема 2.3. Створення та проектування територій природно-заповідного фонду України.	10	4	2			4						
Тема 2.4. Екологічна мережа України.	10	4	2			4						
Тема 2.5.	10	4	2			4						

Наукові дослідження на природно-заповідних територіях. Програма “Літопису природи”												
Тема 2.6. Структура та зонально-регіональні особливості природно-заповідного фонду України	10	4	2			4						
<i>Разом за розділом 2.</i>	<i>60</i>	<i>24</i>	<i>12</i>			<i>24</i>						
Усього годин	90	32	16			42						

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Заповідна справа: мета, завдання, об’єкт, предмети і методи досліджень.	2
2	Нормативно-правові засади охорони і використання територій і об’єктів природно-заповідного фонду України.	2
3	Категорії територій і об’єктів природно-заповідного фонду України	2
4	Екологічне і соціальне значення природно-заповідного фонду України	2
5	Методика ведення кадастру заповідних територій	2
6	Критерії формування екомережі.	2
7	Формування екомережі України та Харківщини	2
8	Міжнародні природоохоронні конвенції та угоди щодо збереження біотичного та ландшафтного різноманіття.	2
	Всього	16

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Ознайомитися з об’єктом і предметом природно-заповідної справи, її завданнями та місцем в геосозології.	7
2.	Вивчити функції природно-заповідних територій та ознайомитися з моно- і поліфункціональною концепцією заповідної справи.	7
3.	Ознайомитися зі структурою природоохоронної служби та змістом основних законів у галузі природно-заповідної справи.	7

4.	Вивчити структуру екологічної мережі України (національний рівень) та ознайомитись зі змістом основних законів, забезпечують її формування в Україні.	7
5.	Вивчити структуру програми “Літопису природи у заповідниках і національних парках України”.	7
6.	Вивчити зміст основних напрямків фізико-географічних досліджень на заповідних територіях та ознайомитись з алгоритмом їх реалізації на прикладі природних і біосферних заповідників.	7
		42

7. Методи контролю

В процесі вивчення дисципліни використовуються наступні види контролю засвоєння навчального матеріалу: поточний (протягом семестру) та підсумковий семестровий.

Поточний контроль проводиться у формі письмового контролю та 8 практичних занять. Проведення поточного контролю здійснюється у формі комп’ютерного тестування у дистанційному курсі.

Підсумковий семестровий контроль з дисципліни є обов’язковою формою оцінювання результатів навчання та проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу і в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою дисципліни.

Оцінка успішності вивчення дисципліни складається суми оцінок згідно таблиці (див. нижче).

Максимальна кількість балів, яку студент може отримати протягом навчального семестру становить 100 балів.

Невиконання будь-якої складової унеможливорює виставлення підсумкової оцінки.

8. Схема нарахування балів

Приклад для підсумкового семестрового контролю при проведенні залікової роботи

К-1	Пр.-1	Пр.-2	Пр.-3	Пр.-4	Пр.-5	Пр.-6	Пр.-7	Пр.-8	Екз	Оцінка
20	5	5	5	5	5	5	5	5	40	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка. – К.: 2003. – 306 с.
2. Заповідники і національні природні парки України. К., 1999
3. *Грищенко Ю.М.* Основи заповідної справи: Навч. Посібник. Рівне: РДТУ, 2000. – 239
4. *Ковальчук А.А.* Заповідна справа: науково-довідкове видання. Ужгород: підприємство „Ліра”, 2002. – 312 с.

Допоміжна література

1. Аналитический обзор зарубежного опыта управления национальными парками. – М.: Петит, 1994. – 59 с.
2. Андриенко Т.Л. Социально-экологическая значимость природно-заповедных территорий Украины / Т.Л. Андриенко, Е.И. Плюта, Г.Н. Прядко. – К.: Наук. думка, 1991. – 154 с.
3. *Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А., Клєстов М.Л., Прядко О.І., Арап Р.Я.* Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації (під ред. д.б.н. проф. Т.Л. Андрієнко). – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 60 с.
4. *Бишоп К., Грин М., Филипс А.* Модели национальных парков. М., 2000.
5. Борейко В.Е. История заповедного дела в Украине / В.Е. Борейко. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 1995. – 184 с.
6. Борейко В.Е. История охраны природы Украины (X век – 1980 г.) / В.Е. Борейко. – В 2-х т., Киев: Киевский эколого-культурный центр, 1997. – Т.1 – 304 с., Т.2 – 192 с.
7. Борисов В.А. Охраняемые природные территории мира. Национальные парки, заповедники, резерваты / В.А. Борисов. – М.: Агропромиздат, 1985. – 310 с.
8. Брусак В.П. Географічні аспекти оптимізації функціонування заповідників (на прикладі природного заповідника “Розточчя” і Карпатського біосферного заповідника) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.11 “Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів” / Віталій Пилипович Брусак. – Львів, 1997. – 20 с.
9. Геосистемный мониторинг в биосферных заповедниках / Сб. тр. АН СССР, Ин-т географии. – М., 1984. – 191 с.
10. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери / М.А. Голубець. – Львів: Поллі, 1997. – 256 с.
11. Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними / Б. Г. Проць, І. Б. Іваненко, Т. С. Ямелинець, Е. Станчу – Львів: Гриф Фонд, 2010. – 92 с.
12. Закон України “Про природно-заповідний фонд України” від 16.06.1992 № 2456-ХІІ, остання редакція від 23.10.2010 на підставі 2856, чинний / Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – С. 1130–1156.
13. Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки” // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – С. 405-434.
14. Збірник методичних матеріалів з питань рекреаційно-туристичної діяльності на територіях природно-заповідного фонду. – К., 2011 – 272 с.
15. Зелёная книга Украинской ССР: редкие исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества / Под общ. ред. Шеляг-Сосонко Ю.Р. – К.: Наукова думка, 1987. – 216 с.
16. Зелена книга України / під заг. ред. чл.-кор. НАН України Я. П. Дідуха – К. : Альтерпрес, 2009. – 448 с.

17. Комплексный глобальный мониторинг загрязнения окружающей природной среды: В 3 т. / Тр. междунар. симпоз. – Л.: Гидрометеиздат, 1980. – Т.1. – 376 с.
18. Мельник А.В. Ландшафтный мониторинг / А.В. Мельник, Г.П. Миллер. – К.: ВПОЛ, 1993. – 152 с.
19. Міжнародні природно-заповідні території України / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко – Міжвідомча комплексна лабораторія наукових основ заповідної справи НАН України та Мінекобезпеки України. – Київ, 1998. – 132 с.
20. *Проблеми збереження та відновлення біорізноманіття в Україні*. К, 2001
21. Реймерс Н.Ф. Особо охраняемые природные территории / Н.Ф. Реймерс, Ф.Р. Штильмарк. – М.: Мысль, 1978. – 295 с.
22. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс.- М.: Мысль, 1990. – 637 с.
23. Стойко С. Заповідні екосистеми Карпат / С.Стойко, Е.Гадач, Т.Шимон, С.Михалик / Під ред. С.М.Стойка. – Львів: Світ, 1991. – 248 с.
24. Филонов К.П. Летопись природы в заповедниках СССР / К.П. Филонов, Ю.Д. Нухимовская. – М.: Наука, 1985. – 143 с.
25. Червона книга України. Тваринний світ. – К.: Либідь, 1994. – 540 с.
26. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
27. Червона книга України. Рослинний світ. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1996. – 606 с.
28. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха – К. : Глобалконсалтинг, 2009.– 900 с.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне

1. <http://www.rada.gov.ua/laws/> – сторінка законодавства України.
2. <http://www.menr.gov.ua/> – сторінка Міністерства екології і природних ресурсів України.
3. <http://unesco.org.ua/> – сторінка Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.
4. <http://www.ecnc.nl/doc/lynx/> – сторінка Всеєвропейської екологічної мережі на сайті Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.
5. <http://www.panda.org/> – сторінка Міжнародного фонду охорони природи (WWF International)
6. <http://ramsar.org/> – сторінка Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, 1971).
7. Наукове опрацювання заходів щодо створення Карпатської екомережі [Електронний ресурс]: (заключний звіт про науково-дослідну роботу) / А. Г. Безусько, С. Ю. Попович, С. Р. Матвеєв, В. С. Мазурок, В. П. Брусак, Л. М. Фельбаба-Клушина, М. М. Приходько, Ю. Г. Масікевич, Л. Г. Безусько, Ю. В. Гречишкіна; Національний університет “Києво-Могилянська академія”. К., 2007. – 304 с. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/cgi-bin/>.

Додаток до робочої програми навчальної дисципліни Теорія заповідної справи
(назва дисципліни)

Дію робочої програми продовжено: на 2020 /2021 н. р.

Заступник директора Каразінського навчально-наукового інституту екології

(підпис)

Кучер А.В.
(прізвище, ініціали)

«31 » серпня 2020 р.

Голова науково-методичної комісії Каразінського навчально-наукового інституту екології

(підпис)

Максименко Н.В.
(прізвище, ініціали)

«31 » серпня 2020 р.